HISTORY STUDIES

INTERNATIONAL JOURNAL OF HISTORY

ISSN: 1309 4173 (Online) 1309 - 4688 (Print)

Volume 11 Issue 5, October 2019

DOI Number: 10.9737/hist.2019.780

Araştırma Makalesi

Makalenin Geliş Tarihi: 18.06.2019 Kabul Tarihi: 13.07.2019

Atıf Künyesi: Behset Karaca - Durmuş Volkan Karaboğa, "Osmanlı Medeniyeti, Yerleşmesi ve İskânına Etki Eden En Önemli Kurumlardan Biri Olan Tekke ve Zaviyeler: Hamid Sancağı Örneği", *History Studies*, 11/5, Ekim 2019, s. 1585-1606.

Osmanlı Medeniyeti, Yerleşmesi ve İskânına Etki Eden En Önemli Kurumlardan Biri Olan Tekke ve Zaviyeler: Hamid Sancağı Örneği

Zawiyas; One of The Most Important Institution Which Affected The Ottoman Civilization, Settlement and Habitation: The Case of The Sanjak of Hamid

Prof.Dr. Behset Karaca - Dr. Durmuş Volkan Karaboğa

ORCID No: 0000-0002-52143818 / 0000-0002-9184-3550

Süleyman Demirel Üniversitesi

Volume 11
Issue 5
October
2019

Öz: Osmanlı döneminde toplumdaki sosyal dengenin büyük ölçüde vakıflar tarafından sağlandığı bilinmektedir. Vakıf müessesesi, Osmanlı toplum hayatında, iskân, istikrar, şehircilik, eğitim, kültür, sosyal hizmet ve ekonomik açılardan derin izler bırakmıştır. Gerçekten eğitim ve öğretim hizmetleri başta olmak üzere, birçok sosyal hizmetin hiçbir devlet katkısı olmadan yerine getirildiği bir toplum ve devlet tipi dünya tarihinde görülmemiştir. Osmanlı Devleti, bu konuda istisnadır. Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslamlaşmasına katkı sağlamak için zaviyeler, imaretler, çeşmeler, hamamlar, hanlar, camiler, mescitler, mektepler, medreseler, darüşşifalar gibi birçok yapı ve bu yapılar topluluğunun tamamından oluşan külliye teşkil edilmiş ve sonuçta çevrenin fiziki ve sosyal alt yapısı tamamlanmıştır. Böylece ilk önce Anadolu sonra Balkanlar ve Avrupa'da yaşanabilir bir ortam hazırlanmıştır. Bunun sonucunda iskân, yerleşik bir düzen meydana gelmeye başlamıştır.

Özellikle zaviyelerin iskân, Türkleşme ve İslamlaşmada önemli bir yeri vardır. Güvenliğin sağlanmasında etkilidirler. Belgelerde genelde "âyende ve revendeye" yani "gelip geçene hizmet etmeleri" bilhassa belirtilmiştir. Yine bunlar haberleşme imkânının olmadığı bu dönemde toplumun bütün kesimlerinin bir araya gelmesini sağlayarak, istikrar ve huzurun temininde, toplumun belirli gayeler etrafında bütünleşmesinde önemli rolleri olmuştur. Biz bu çalışmada, Hamid Sancağındaki zaviyelerden örnekler vererek hem bölgedeki zaviyelerin yeri ve önemini hem de bu yapıların Osmanlı medeniyetindeki durumunu ortaya koymaya çalışacağız. 1501 tarihinde Hamid sancağında 216 vakıf eser olup bunların da 88 adedi zaviyedir. 1530 tarihinde ise toplam sancakta 303 vakıf vardır. Bu vakıfların 103 adeti zaviye ve 5 adeti tekke vakfıdır. Bu zaviyeler sancakta doğudan batıya- güneyden kuzeye genelde yol güzergâhlarında toplanmışlardır. Hatta bir kısmı Hamidoğulları'ndan Osmanlıya intikal etmiştir.

Anahtar Kelimeler: Hamid Sancağı, Vakıf, Zaviye, İskân, Medeniyet.

Abstract: It is known that the social balance in the society in the Ottoman period was provided by foundations to a great extent. The foundation institution left deep traces in the Ottoman social life such as housing, stability, urbanism, education, culture, social services and economic benefits. Indeed, many social services, especially education and training services, have not been seen in the world history of a society and a state in which no state has been contributed. The Ottomans are exceptional in this regard. In order to contribute to the Turkization and Islamization of Anatolia, many structures such as zawiyas, hospices, fountains, public baths, inns, mosques, prayer rooms,

· Bu makale, 09-12 Eylül 2018 tarihleri arasında Nevşehir'de düzenlenen III. Uluslararası Bilimsel Araştırmalar Kongresi'nde sunulan bildiri metninin genişletilmiş ve gözden geçirilmiş şeklidir.

madrasahs, hospitals and complexes composed of these buildings were formed and the physical and social infrastructure of the region was completed. Thus, a livable environment was first created in Anatolia, then in the Balkans and in Europe. As a result, settlement, a residential order began to grow up.

Especially, zawiya had an important place in resettlement, Turkization and Islamization. They were especially effective in securing security. In the documents, "ayende ve revendeye" (ie, "serve the passerby") is mentioned in particular. In this period, when there is no communication possibility, by ensuring all sections of the society come together, zawiya played an important role in providing stability and peace and the integration of the society around specific goals. In this work, we will try to reveal the place and importance of the zawiya in the region and the situation in the Ottoman civilization by giving samples from the zawiya in the Sanjak of Hamid. 1501, the Sanjak of Hamid had 216 foundation works and 88 of them were zawiya. In 1530, there were 303 foundations in the total Sanjak. The 103 of these foundations are zawiya and 5 are dervish lodge foundations (waqf). They were generally located in sanjaks from east to west and south to north on road routes. Some of them were transferred to the Ottomans from Hamidoğulları.

Keywords: Sanjak of Hamid, Foundation, Zawiya, Settlement, Civilization.

Giriş

Anadolu'nun Türk toprağı olmasında önemli pay sahibi olanlar arasında dervişlerin özel bir yeri vardır. Anadolu'nun fethi ve İslamlaşmasında olduğu gibi, Osmanlı Devleti'nin kuruluşu sırasında da Türkleri harekete geçiren en önemli unsurların başında tasavvuf gelmektedir. Anadolu'daki İslamlaşmayı hızlandıran tekkeler, ilk olarak Türkler tarafından kurulmuş, hayatın her alanı zaviyeler çevresinde örgütlenmiş, Anadolu'yu dolduran pek çok Türkmen şeyhinin kabri, ziyaretgâh haline gelmiştir.¹ Osmanlı Devleti'nde ilk tekkeyi kuran padişah olarak bilinen Sultan Orhan zamanından beri² tekkeler, Osmanlı sosyal hayatında, şehirleşme ve iskân bağlamında önemli görevler üstlenmişlerdir. XVI. asırda Hamid Sancağı'nın nahiyyelerinde bulunan zaviye ve tekkelerin dağılımlarını ve özelliklerini ortaya koymadan önce, bu dönemdeki sancağın sınırları ve idari durumu hakkında kısaca bilgi vermenin, konumuz açısından yerinde olacağı düşüncesindeyiz. 1501 tarihinde Hamid Sancağı şu nahiyyelerden meydana gelmektedir: Ağros, Barla, Anamas, Avşar, Yalvaç ve Karaağaç, Uluborlu, Keçiborlu, İrle, Gölhisar, Donuzlu Karaağaç, Burdur, Gönen, Ağlasun, Eğirdir ve Isparta. Bu nahiyyelerden İrle (Yeşilova), Gölhisar, Burdur ve Ağlasun günümüzdeki Burdur ili sınırları içerisinde. Donuzlu Karaağaç veya Karaağaç-ı Gölhisar (Acıpayam-Serinhisar) ismiyle geçen nahiye Denizli il sınırları dâhilindedir. Geri kalan nahiyyeler ise Isparta'da bulunmaktadır. 1501 tarihli vakıf defterinde bütün idari birimler nahiye olarak belirtilmiş olmasına rağmen Gölhisar, Eğirdir, Barla, Yalvaç, Uluborlu, Keçiborlu, İrle, Burdur, Gönen, Ağlasun ve Isparta'nın kaza statüsünde yerleşim yerleri olduğunu mezkûr tarihli tapu defteri ve daha sonraki tahrirlerden anlamaktayız³. 1530 tarihinde ise Hamid Sancağı, Karaağaç-ı Gölhisar ma'a nahiye-i Yavice, İrle, Gölhisar, Burdur, Uluborlu, Keçiborlu, Gönen, Isparta, Ağlasun, Eğirdir ma'a Yuva, Afşar ma'a nahiye-i Barla, Yalvaç ma'a nahiye-i Karaağaç kaza ve nahiyyelerinden meydana gelmektedir⁴. Biz bu kadar geniş bir alana sahip olan sancakta

¹ Zafer Erginli, "Osmanlı Devleti'nin Kuruluşunda Türk Dervişlerinin İzleri", *Türkler*, C.IX, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s.107.

² Paul Ricaut, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Hâlihazırının Tarihi (XVII. Yüzyıl)*, Çev. Halil İnalcık-Nihan Özyıldırım, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2002, s.215.

³ BOA, TT 994, s.1-406; BOA, MAD 3331, s.2-153; Behset Karaca, *XV. ve XVI. Yüzyıllarda Uluborlu Kazası*, Fakülte Kitabevi, Isparta, 2012, s.44; Karaca, *1501'de Hamid Sancağı Vakıfı (MAD 3331 Numaralı Vakıf Defterinin Transkripsiyonu ve Değerlendirmesi)*, T.C. Burdur Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, Burdur, 2014, s.42-43, 62.

⁴ BOA, TT 438, s.246-331; 438 Numaralı Muhasebe-i Vilayet-i Anadolu Defteri (937/1530), c.1, Kütahya, Karahisar-ı Sahib, Sultan-önü, Hamid ve Ankara Livaları, T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi

bulunan tekke ve zaviyelerin ayrıntısına girmekten ziyade bunların bölge tarihindeki yeri ve önemi ile Osmanlı Devleti'ndeki durumunu açıklamaya çalışacağız.

Sancağın sınırlarını ve kaza dağılımını bu şekilde belirttikten sonra Tekke (Tekye), zaviye, hanigah, dergâh, asitane gibi terimleri açıklamakta fayda görmekteyiz. *Tekkenin*, oturmak, yaslanmak anlamında vekee kökünden geldiği düşünülmekte⁵ ve dayanma, dayanacak yer, tarikat mensuplarının oturup kalktıkları, bazı ritüelleri icra ettikleri yer anlamına geldiği ifade edilmektedir⁶. Tekkeler değişik zamanlarda ve farklı coğrafyalarda zaviye, hankah, dergâh, ribat, asitane, buk'a, imaret, düveyre, savmaa, mihrap, tevhidhane, harabât gibi isimlerle de anılmıştır. Bazen mescid ve medrese kelimeleri de bu anlamda kullanılmıştır⁷. Yani zaviye, hanigah, dergâh ve asitane isimleri yaklaşık aynı manalarda olup bunlar arasında çok az fark vardır⁸. Ancak Osmanlı çağında özellikle sosyal müesseselerin en olgun çağını yaşadığı XVI. yüzyıldan başlayarak hanigah, tekke, dergâh ve asitane terimleri arasında yavaş yavaş, çoğu defa şekille, teşkilatla, büyüklük ve küçüklük ile ilgili olarak bir takım nüanslar ortaya çıkmaya başlamıştır⁹. Bu terimlerden *zaviye*, hücre, küçük oda, tekkelerin biraz küçüğü olup şehirlerin kenarlarında yapılan, tarikat mensuplarının oturup kalktığı, ayin yaptığı yer manasında kullanılmıştır¹⁰. *Hanigah*, tarikatların merkez zaviyesi olup içinde tarikatın kurucusunun türbesi de bulunan büyük binayı ifade etmiştir. *Dergâh ve asitane* ise zaviye anlamına gelmekle beraber özellikle Mevlevilerin zaviyeleri hakkında kullanılmıştır. Arşiv vesikalarında da, aralarında hemen hemen hiçbir ayırım gözetilmeksizin "tekke, zaviye, hanigah ve dergâhın" birbirlerinin yerine kullanıldığı görülmektedir¹¹. Bilhassa XVI. yüzyılda zaviye terimi şehir, kasaba ve köydeki küçük tekkeler hakkında kullanılmakla beraber, ticaret ve seyahat yolları üzerindeki misafirhaneleri de ifade etmeye başlamıştır. Geçitler ve derbentlerde kurulmuş olan bu müesseselerin dini bir hüviyet taşımadıkları noktası daha ağır basmaktadır¹².

XI-XIV. yüzyıllarda bir zaviye başlıca şu kısımları ihtiva etmektedir: 1. Kurucu şeyhin türbesi, 2. Mescit, 3. İçinde ayin yapılan ve bazen ders okunan geniş bir oda, 4. Dervişlerin odaları, 5. Misafir odaları, 6. Hamam, 7. Mutfak ve erzak ambarı, 8. Ahır. Bazen de içerisinde bir kütüphane bulunmaktadır. Daha sonraki yüzyıllarda bile mimari üslup hariç Anadolu'da zaviye ve tekkelerin aynı mimari üniteleri barındırdıkları söylenebilir. Zaviye etrafındaki araziler dervişler tarafından tahıl, sebze ve meyve yetiştirilmekte, meralarda davar ve sığır beslenmekte, değirmeni olan zaviyeler bile bulunmaktadır¹³.

Selçuklu Sultanı Alparslan'ın 1071 Malazgirt Zaferi ile Anadolu'nun kapılarını Türklere açmasından sonra, Türkistan'da yaşayan Türk nüfusun Anadolu'ya göçü başlamıştır. Bu göçlerden sonra Anadolu'ya gelen Türk nüfusun, savaş ve çeşitli afetlerle harabe durumuna gelmiş şehir ve köyleri imar etmeleri gerekmektedir. Anadolu'ya gelen Türk nüfus için en büyük problem, iskanın sağlanması, atıl vaziyetteki toprağın "şen ve abadan" edilmesi, iç güvenliğin sağlanarak düzenin korunması, yeni vatanın Türk ve İslam kimliğine sokulması idi.

Daire Başkanlığı, Ankara, 1993, s.246-331; Karaca, *XV. ve XVI. Yüzyıllarda Uluborlu Kazası*, s.45; Karaca, *1501'de Hamid Sancağı Vakıfları*, s.43, 62.

⁵ Mustafa Kara, "Tekke", *TDVİA*, C.40, İstanbul 2011, s.368.

⁶ Rıfat Özdemir, "Osmanlı Devleti'nin Tarikat, Tekye ve Zaviyelere Karşı Takip Ettiği Siyaset", *OTAM (Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi)*, S.5/1994, s.265.

⁷ Mustafa Kara, *agm*, s.368.

⁸ Özdemir, *agm*, s.265.

⁹ Ahmet Yaşar Ocak, "Zaviyeler", *Vakıflar Dergisi*, XII, Ankara, 1978, s.249.

¹⁰ Özdemir, *agm*, s.265.

¹¹ Özdemir, *agm*, s.265.

¹² Ocak, *agm*, s.258.

¹³ Ocak, *agm*, s.264; Mustafa Alkan, "Osmanlı Döneminde Adana Sancağında Kurulan Tekkeler/Zaviyeler ve Türbeler", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, S.39/2006, s.22.

Bu sıkıntıların giderilmesi için Selçuklu devlet adamları kendi imkanlarının yanında tekke, zaviye ve dergahları da yardıma çağırmışlardır. Hem dini hem de mesleki özelliği olan "Ahi Zaviyeleri" Anadolu'nun çeşitli bölgelerine hızla yayılmıştır. Ahilerden sonra çeşitli tarikat ve bunlara bağlı "Tekke ve Zaviyeler" hızla Anadolu'ya yayılmıştır¹⁴. Hamid'de de *ahi zaviyeleri* vardır.

Selçuklu yönetiminin takip ettiği bu siyaseti, Anadolu Beyliklerinin de takip ettiğini görmekteyiz. Hamid sancağındaki pek çok tekke ve zaviyenin Hamidoğulları'ndan kaldığı ve Osmanlıların bunları devam ettirdiği görülmektedir. Bunlar vasıtasıyla Türk-İslam kültürü şehirlere, köylere, yer ve mevki adlarına kadar işlenmeye çalışılmıştır. Bunun için de Anadolu'nun en ücra köşelerine kadar ulaşılmaya, hizmet için tekke ve zaviyeler kurulmaya çalışılmıştır. Osmanlılar da bu siyaseti hem Anadolu'da hem de Balkanlarda devam ettirmişlerdir. Az önce değindiğimiz gibi var olanların haklarını korumuş ve devam ettirmiş veya yenilerini yaparak Türk ve İslam kültürünü ve ahlakını bunlarla yaymaya çalışmıştır. Ayrıca devlet yeni fethedilen topraklarda yerleşen şeyhlere vakıflar tahsis edip zaviyeler açmak veya vakfı olanların vakfını genişletmek siyasetini gütmüştür¹⁵.

Acıpayam'da bir vakıfta şu denilmektedir: «Mezra-i Şeyh Yatağan ki köhne defter mücebince ve mülûk-ı mâziyenin mekâtibi ve tesâmuale-i kudamâ-i vilâyetin şehâdetleri muktezâlarınca nesl-i Hamid'den Osman Beğün vakfı olub ba'dehu Bayezid Han ve Sultan ve Murad Han aleyhümü'r-rahmete ve'r-ırdvan mukarrer dutub hükümler vermişler görüldü binâ-i berât-ı hazret-i Hüdâvendigâr dahi Şeyh-i mezbûrun evlâdından Halil Seydi oğlanları Şeyh Hasan ve Derviş Abdi ellerine mukarrernâme sadaka edüb...».

Rıfat Özdemir bir makalesinde örnek olarak aldığı 8 sancakta sicillere göre (Ankara, Tokat, Halep, Musul, Mardin, Çermik, Harput ve Çemişgezek) değişik tarihlerde 64 zaviye tespit etmiştir¹⁶. Teke'de 1455'de 21 civarında zaviye vardır. 1530'da sayı hızla artarak 53'e çıkmıştır. Yani 151 vakıftan 53'ü zaviye vakfidir¹⁷. Adana Sancağında 1516-1922 tarihleri arasında 14 zaviye, 8 tekke ve 2 hücrenin kurulmuş olduğu tespit edilmiştir¹⁸. Ancak bizim araştırma yerimiz olan Hamid Sancağında 1501 tarihinde 88 zaviye, 7 tekke ve 2 hankah vardır. Toplamda ise 216 vakıf eser bulunmaktadır. 1530 tarihinde ise toplam sancakta 303 vakıf olup 103 adet zaviye ve 5 adet tekke yer almaktadır. Vakıf eserlerde önemli bir artış olmasına rağmen zaviye ve tekkelerde çok artış olmamıştır. En çok olduğu yer Gölhisar (31), Uluborlu (14), Afşar ve Barla (11), Burdur (10) ve Acıpayam (9)'dır¹⁹. Görüldüğü üzere Hamid Sancağında çok miktarda tekke ve zaviye yer almaktadır. Muhtemelen bunun sebebi de burasının uç bölgesinde olması ve bu yapılardan iskân, imar, İslamlaşma ve diğer alanlarda faydalanma düşüncesidir.

XV. Yüzyıldan itibaren yani devlet otoritesinin tam anlamıyla merkezileştiği ve kuvvetlendiği yükselme devrinde zaviyelere tanınan imtiyazların yavaş yavaş kısıtlandığı görülmektedir. Fatih devrinde bazı zaviyelerin evkafına el konulmuştur. Bunu 1501 tarihli defterde birçok vakıfta görmek mümkündür. Mesela Gölhisar'da şöyle bir kayıt vardır. «*Karye-i Yuva'da Şeyh Mustafa kadîmden tekke-nişîn olub âyende ve revendeye hizmet edüb 10 müdlük yere vakfiyet üzere mutasarrıf imiş sonra Mustafa fevt olıcak merhûm Sultan Muhammed Han*

¹⁴ Özdemir, *agm*, s.265-266.

¹⁵ Özdemir, *agm*, s.266-267; Zeki Arkan, *XV-XVI. Yüzyıllarda Hamit Sancağı*, İzmir, 1988, s.134.

¹⁶ Özdemir, *agm*, s.270-276.

¹⁷ Behset Karaca, *XV. Ve XVI. Yüzyıllarda Teke Sancağı*, Fakülte Kitabevi, Isparta, 2002, s.366.

¹⁸ Alkan, *agm*, s.22.

¹⁹ BOA, TT 438, s.250-325; 438 Numaralı Muhasebe-i Vilayet-i Anadolu Defteri (937/1530), c.1, Kütahya, Karahisar-ı Sahib, Sultan-önü, Hamid ve Ankara Livaları, s.250-325.

nişân-ı şerîfiyle oğlu Ali'ye sadaka olunmuş sonra evkâf nesh olıcak bu dahi nesh olmuş şimdiki halde padişahımız eazz-Allahu ensârehu hazretleri kemâkân vakfiyet üzere mukarrer dutub mezbûr Ali'nin eline hükm-i hümayûn virülüb...» denilmektedir. Bu kayıtları çoğaltmak mümkündür.

1. Tekke ve Zaviyelerin Önemi

1. İskânda, yeni bölgelerin Türkleşmesi ve İslamlaşmasında dervişlerin ve tekke ile zaviyelerin fonksiyonu unutulmamalıdır. Tekkeler, İslam kültür tarihinde önemli yeri bulunan müesseselerden birisidir. İnsanlar dünya sıkıntılarından yorulan ruh ve bunalan gönüllerini dinlendirmek için buralara gelip boş zamanlarını değerlendirmektedirler²⁰.

2. Ayrıca bazıları yol güzergâhlarında kurularak orada bir nevi geçiş için güvenliği sağlamaktadırlar. Bu şekildeki tekke ve zaviyeler “*ayende ve revendeye*” yani “*gelip geçene*” hizmet etmek, yedirip içirmek, yatacak yer sağlamak, sağlık işlerini görmek gibi birçok fonksiyonu yerine getirmektedirler.²¹

3. Ayrıca bu müesseselerde seyyahlara kalacak yer ve yiyecek ikram edilmekte, bilgi alışverişinin olduğu merkezler olarak ön plana çıkmaktadır. Yine burada oturan dervişler tıbbi yardım da sağlamaktadır. Oturma salonlarına ek olarak edebiyat, mistik şiir çalışmaları, sohbetler ve kütüphaneye sahip yerlerdir. Buralarda İslam'ın müsaade ettiği şekilde şiir, musiki, hat, tezhip, minyatür, ebru, cilt, vitray, nakkaşlık, oymacılık vb. gibi çeşitli sanat dallarının geliştiği görülmüştür. Dervişler, savaşçı ve fetihçi rollerini kaybettiklerinde bile İslami kültürün aktarılmasında ve fethedilen yerlerde kurumsallaşmanın ana direkleri haline gelmişlerdir. Yine tekkeler, köylerin sosyal, kültürel ve ekonomik yönden gelişmesinde önemli olmuşlardır. İmamla birlikte zaviye şeyhleri bunda başlıca rol oynamışlardır. Tekye ve Zaviyelerin temel amacı, İslam'ı dosdoğru yaşamak ve yaşatmak, kâmil insan, kâmil Müslüman yetiştirerek, dünya nimetlerinden fedakârlık etmek, insanlara yardım ve ihsanda bulunmaktır²².

4. Görüldüğü gibi psikolojik ve tıbbi meselelere varıncaya kadar geniş bir hizmet alanı bulunan tekke ve zaviye, o devrin mektebi, hastanesi, spor yurdu, moral kaynağı, dinlenme kampı, beldenin güzel sanatlar akademisi, edebiyat ve fikir ocağıdır. Günümüzde yayın organlarının yaptığı hizmetler o dönemde cami, tekke ve zaviyeler vasıtasıyla yapılmaktadır. Tekkeler, insanlara sundukları hizmetler yanı sıra dervişlerin devamlı olarak ikamet ettikleri ve tarikata intisap edenlerin, ibadet, zikir ve bazı merasimleri toplu olarak yaptıkları yerlerdir. Bu durum ve günün ihtiyacını göz önünde bulunduran tekke ve zaviyeler, mimarı yapı olarak şu kısımlardan teşekkül etmektedirler: Semahane, türbe, çilehane, derviş odaları, selamlık, harem, mutfak ve kiler ve kahve ocağı Tekke ve zaviyelerin kapatılmasıyla bu yapıların çoğu günümüzde bulunmamaktadır²³.

5. Bunların yanı sıra, en yakında bulunan derbentleri (geçit) korumak, Sefer-i Hümayun çağrısı yapıldığı zaman yanlarındaki Derviş ve Fukara Taifesi ile beraber Sefer-i Hümayun'a iştirak edip yurt savunmasına katılmak, cihat görevini yapmak gibi faaliyetleri de yapmaktaydılar. Tekke, Zaviye, Hanikah ve Dergâhlar hem kendi müntesiplerine, hem çevre halkına, yedirme, giydirme, barındırma, para yardımı yapma, ihtiyacı olan esnaf ve tüccara kredi açma, yolcu ve misafirlere yardım edip, ihtiyaçlarını karşılama gibi çeşitli yardım

²⁰ Özdemir, *agm*, s.269-270.

²¹ Ziya Kazıcı, *Osmanlı Vakıf Medeniyeti*, Bilge Yayıncılık, İstanbul, 2003, s.178-182; Zaviye ve dervişlerin fonksiyonları, Osmanlıdaki görev ve sorumlulukları hakkında daha geniş bilgi için bkz. Ömer Lütfi Barkan, “Kolonizatör Türk Dervişleri” *VD*, C.II, Ankara, 1942, s.279-386.

²² Kazıcı, *age*, s.178-182; Rıfat Özdemir, *agm.*, s.284-285.

²³ Kazıcı, *age*, s.178-185.

şekilleri ile sosyal yardımlaşma ve dayanışmayı sağlarken, topluma yönelik sosyal güvenlik hizmetlerinden de bir kısmını yerine getirmiş oluyordular. Anadolu'da faaliyet gösteren bu kuruluşların faaliyetleri daha çok Müslüman unsurlara yönelirken, Balkanlar'da ise Müslim ve gayr-i Müslim unsurlara yönelmekteydi²⁴.

6. Yine günümüzde bunların kalıntısı şeklinde olan türbelerde o dönemin amaç ve faaliyetleri yapılmamaktadır. Ancak yine de bu yapılardan zaviye şeyhinin veya önemli bir zatın türbesi, bazılarında kiler ve mutfak, mescit, kahve ocağı gibi bölümler vardır. Yine buraya gelen insanlara türbeler, psikolojik rahatlama, kaynaşma, dayanışma, moral kaynağı, dinlenme yeri, çeşitli zikir ve ibadetlerin beraberce yapıldığı yer olarak hizmet vermektedir. Bu doğrultuda Anadolu'nun önemli sancaklarından olan Hamid Sancağında birçok tekke ve zaviye kurulmuştur. Bu kurumlar uzun yıllar yukarda bahsettiğimiz amaçlar doğrultusunda hizmet vermişlerdir. Bunların bir kısmının özellikle tekke ve zaviye şeyhlerinin mezarları ve türbeleri veya zamanının önemli yapılarının kalıntıları, hikâyeleri ve onlara ait hatıra ve düşünceler günümüze kadar gelmiştir.

7. Selçuklu ve Osmanlı döneminde medreselerin nüfuz edemediği köylerin ve göçebe muhitinin dini ve içtimai hayatını ayarlama görevini zaviye ve tekkeler yapmaktadır.

2.Sancaktaki Zaviyelerin Dağılımı

1501'de Barla'da Şeyh Oğulbeği, Şeyh Hayreddin, Ahi Mustafa zaviyeleri bulunmaktadır. Yine Barla'ya bağlı Avşar şehrinde Şeyh Mukbil Zaviyesi vardır. 1501'de Avşar nahiyesinde birçok vakıf eser vardır. Ilgun köyünde Şeyh İvaz Zaviyesi, Şarabhane karyesinde Hüsrev Lala Zaviyesi (harap), Yenice karyesinde Şeyh Ahmed Zaviyesi²⁵. 1530'da Afşar ve Barla'da toplamda 22 vakıf olup 11 zaviye yer almaktadır. 1501'dekinden farklı olarak Barla şehrinde Zaviye-i Hacı Pınarhan, Zaviye-i Ahi Mehmed ve Şükran (?), Derziler karyesinde Burçaklı Şeyh, Ahmed Fakih ve Ahi Hamza zaviyeleri vardır. Harap olan Hüsrev Lala zaviyesi artık kaydedilmemiştir²⁶.

1501'de Nahiye-i Yalvaç ve Karaağaç vakıflar yönünden zengin yerlerdendir. Kuyucak'ta Evlad-ı Zaviye, Yalvaç şehrinde Şeyh Emir Ahmed Tekkesi (Bugün bu tekke yoktur. Ancak Eski Demirciler Arastasında yani tekkenin olduğu yerde Seyid Sultan Ahmed (Emir Ahmed) ismiyle bir türbe ve içerisinde bu şahsa ait mezar bulunmaktadır (Bkz. Eklrdeki fotoğraf)²⁷. 1530'da bu kazada toplamda 28 vakıf vardır. Bunların 4'ü zaviye biri ise tekke vakfıdır. Yukardakilere Şeyh Sağır, Ahi Yakub ve Hızır İlyas zaviyeleri eklenmiştir. Evlad-ı Zaviye için ise "Zaviye ve Mescid-i evlad-ı Saru Danişmend meşih'in der tasarruf-ı Lütfullah Ağa" diye bahsedilmektedir²⁸.

Uluborlu kazasında özellikle de şehir merkezinde Selçuklu ve Beyliklerden kalan birçok yapı bulunmaktadır. Osmanlılar zamanında önemi azalmasına rağmen yine mühim bir yer olarak kalmıştır. Sancağın siyasi, ticari, kültürel ve ekonomik yönden en önemli yerlerinden birisidir. 1501'de Uluborlu kazasında 26 adet vakıf bulunmaktadır. Zaviyeler: Bula, Kargın Dede, Şeyh Köpek, Evliya Paşa, Alemdar, Ahi Ömer, Şeyh Kamarı, Sinle Şeyhi, Ahi Hüseyin, Mahmud v. Ahi Ali, Ahi Şemseddin, İshak Paşa ve Fakih Paşa'dır (toplam 13). Görüldüğü

²⁴ Özdemir, *agm*, s.288-289

²⁵ *MAD 3331*, s.16-25; Karaca, *1501'de Hamid Sancağı Vakıfları*, s.65-68.

²⁶ *TT 438*, s.313-315; *438 Numaralı Muhasebe-i Vilayet-i Anadolu Defteri (937/1530)*, c.1, Kütahya, Karahisar-ı Sahib, Sultan-önü, Hamid ve Ankara Livaları, s.313-315.

²⁷ *MAD 3331*, s.26-32; Karaca, *1501'de Hamid Sancağı Vakıfları*, s.68-70.

²⁸ *TT 438*, s.323-325; *438 Numaralı Muhasebe-i Vilayet-i Anadolu Defteri (937/1530)*, c.1, Kütahya, Karahisar-ı Sahib, Sultan-önü, Hamid ve Ankara Livaları, s.323-325.

üzere vakıfların yarısı zaviye vakfıdır. Bu da zaviyelerin buradaki iskân ve imardaki yeri ve önemini bir kez daha ortaya koymaktadır²⁹. 1530 tarihinde yukardaki Fakih Paşa zaviyesi yer almamaktadır. 1501'de bulunmayan Ayazmana köyünde Yakan Zekeriya ve Şeyh Ahmed zaviyeleri kurulmuştur. Toplam bu tarihte 30 vakıf vardır. Bu köy 1478'de mezra iken artık yerleşim yeri haline gelmiştir. Günümüzde Yassıviran köyüne bağlı bir mesire yeridir. Buraya yaptığımız gezi ve incelemede bu zaviyenin bir kalıntısı olarak Zekeriya Sultan Veyis Baba adıyla bir türbenin olduğunu ve burada çok eskilerden kalma mezarların bulunduğunu gördük. Bu da bize zaviyelerin iskândaki etkisini göstermesi açısından önemlidir³⁰.

Keçiborlu kazasının önemi, Osmanlı döneminde Isparta-Denizli kervan yolunun üzerinde olmasıdır. Bundan dolayı da hem kazanın kuruluşunda hem de burada bazı zaviyelerin yer almasında bu mühim etki yapmıştır. Bu kazada 1501'de karye-i Ulu'da Süleyman Seydi Zaviyesi, yine bu kazada Abdurrahman Seydi Zaviyesi, Yakaköy'de bir zaviye (Yaka Zaviyesi), İlyas karyesinde Hacı Lala Zaviyesi vardır³¹. 1530 tarihinde de bu zaviyelerin devam ettiği görülmüştür. Bu zaviyelere ilave olarak Şeyh Şikem zaviyesi XV ve XVI. yüzyıllarda zaviye ve mescid olarak hizmet vermiştir. Bu vakıf Hamid Bey'in oğlu İlyas Bey tarafından verilmiştir³². Toplamda nahiyede 13 vakıf vardır³³.

İrle, bugünkü Yeşilova'nın karşılığıdır. Karye-i Dere'de Şeyh İlyas b. Satılmış Zaviyesi, karye-i Akçeköy'de Şeyh İbrahim yeri ki 40 dönüm zaviyesine vakıf, karye-i Köşek'de Şeyh İshak Zaviyesi, İğdir köyünde Şeyh İsmail Zaviyesi vakfı bulunmaktadır³⁴. 1530 tarihinde de bu zaviyeler yer almaktadır. Toplamda nahiyede 12 vakıf bulunmaktadır³⁵.

Göhlisar şehri, sosyal ve kültürel etkinliklerin yoğun olduğu bir yer değildir. Ancak köylerinin sayısının fazla ve konar-göçerlerin kesif olmasıyla daha çok kırsal özellik arz etmektedir. Günümüzdeki Tefenni, Karamanlı, Çavdır, Söğüt ve Dirmil (Altınyayla) gibi yerler de o zamanlar buraya tabidir. Sancaktaki zaviyelerin önemli bir kısmı da bu kazada yer almaktadır. Zaviyelerin ve zaviyeye mutasarrıf olan dervişlerin ayende ve revendeye hizmet etmeleri özellikle belirtilmiştir. 1501 tarihinde bu zaviyeler şunlardır: Nahiye-i Yavice'de Ahi İlyas Zaviyesi, Navlu'da Demircü Hacı oğlu, Ahi Yusuf çiftliğini ayende ve revendeye hizmet için tasarruf etmektedir. Navlu'da Şeyh Kasım bir çiftlik yer ayende ve revendeye hizmet için tasarruf etmektedir. Nahiye-i Yavice'ye bağlı Kayadibi köyünde Derviş Mustafa zaviyadar'dır. Yine Yavice'de Etre Dede Zaviyesi vardır. Girme köyünde Şeyh İsmail ve Ahi Ahmed zâviye-nişin'dir. Ayrıca burada Şeyh İsmail Zaviyesi vardır. Eynes köyünde Derviş Süleyman Zaviyesi, Etre'de Mahmud Zaviyesi, Doğanoglu köyünde bir tekkekar olup muhtemelen burada bir tekke vardır. Karacabelen'de Şeyh Davud zaviyadar, Mürsallü'de Şeyh Satılmış Zaviyesi, nahiye-i Siroz'a bağlı Bademli köyünde bir Ahi Zaviyesi, Marce köyünde Halil Hacı oğlanları Zaviyesi, Sarrak'da Şeyh Hızır Zaviyesi, İshak'ta Miskin Ata Zaviyesi, yine aynı köyde Turgud Tekkesi, karye-i Umman'da bir zaviye, Süleyman köyünde Ahi Hasan Zaviyesi, Yuva köyde bir tekke, karye-i Şam'da Şeyh Cüneyd Zaviyesi, karye-i Bey'de Akbaba Zaviyesi ve Yuva köyde Şeyh Mustafa ile Elvan Zaviyesi bulunmaktadır. Toplamda 21 civarında zaviye ile 3

²⁹ MAD 3331, s.33-47; Karaca, 1501'de Hamid Sancağı Vakıfları, s.71-72.

³⁰ Karaca, XV. ve XVI. Yüzyıllarda Uluborlu Kazası, s.117-118.

³¹ MAD 3331, s.48-51; Karaca, 1501'de Hamid Sancağı Vakıfları, s.72-73.

³² Şeyh Şikem vakfı ve zaviyesi ile ilgili olarak daha geniş bilgi için bkz. Behset Karaca, Kadir Karacan, XV. Yüzyıldan Günümüze Keçiborlu Kazası, Fakülte Kitabevi, Isparta, 2019, s.147-150.

³³ TT 438, s.279-280; 438 Numaralı Muhasebe-i Vilayet-i Anadolu Defteri (937/1530), c.1, Kütahya, Karahisar-ı Sahib, Sultan-önü, Hamid ve Ankara Livaları, s.279-280.

³⁴ MAD 3331, s.52-56, Karaca, 1501'de Hamid Sancağı Vakıfları, s.73.

³⁵ TT 438, s.263-264; 438 Numaralı Muhasebe-i Vilayet-i Anadolu Defteri (937/1530), c.1, Kütahya, Karahisar-ı Sahib, Sultan-önü, Hamid ve Ankara Livaları, s.263-264.

tekke bu kazada yer almaktadır. Göllhisar kazasında toplamda ise 55 civarında vakıf bulunmaktadır³⁶. 1530 tarihinde ise 3 tekke ve 28 zaviye yer almaktadır. Görüldüğü üzere zaviyelerin sayısı artmıştır³⁷.

Donuzlu Karaağaç (Acıpayam) da tekke ve zaviyeler konusunda önemli yerlerdendir. 1501'de mezra-i Yatağan'da bir zaviye vardır. Yatağan mezrası nesl-i Hamid'den Osman Beyin vakfı olup çok eski tarihlidir. Birçok Osmanlı padişahı da bu vakfı daha sonra onaylamıştır. Yatağan ismi de Şeyh Yatağan'dan gelmiş ve bu zat burayı kurmuştur. Şeyh Yatağan'dan sonra bu vakıf evladından Halil Seydi oğlanları Şeyh Hasan ve Derviş Abdi ellerine geçmiştir. 1501'de şeyhlik Derviş Kemal elindedir. Günümüzde Serinhisar ilçesinin Yatağan kasabasının güneyinde mezarlığın içerisinde bu zatın türbesi vardır. Yine bu kasabada Abdi Bey türbesi vardır. Bu türbede yatan kişi tespitlerimize göre Şeyh Yatağan'ın evladı Halil Seydi'nin oğludur. Yani Şeyh Yatağan'ın torunudur. Karye-i Avşar'da Şeyh Davud evladından Şeyh Paşa ve Şeyh Mustafa tekkedâr olup burada bir tekke vardır. Yine Avşar köyünde Şeyh Karakoç Zaviyesi bulunmaktadır. Karaöyük köyünde bir tekke olup Ahi Hamza tekkedârdır. Yazır köyünde Şeyh Güvenç Zaviyesi, Kaysar köyünde Şeyh Ali Zaviyesi, Rendesi (?) köyünde Şeyh Durmuş v. Şeyh Hamza zâviye-nişin olup ayende ve revendeye hizmet etmektedir³⁸. 1530 tarihinde Karaağaç Göllhisarı ma'a nahiye-i Yavice şeklinde bu kaza belirtilmiştir. Toplamda 34 vakıf olup bunların 8'i zaviye ve biri ise tekkedir. Zaviye-i Osman'ın Hamid neslinden olduğu yine belirtilmiştir. 1501'de olan Avşar köyündeki tekke yer almamaktadır. Rendesi (?) köyündeki zaviye de yoktur. Ancak Uçarı köyünde Şeyh İbrahim zaviyesi, ayrıca Hacı Hızır zaviyesi gibi yeni zaviyeler yer almaktadır³⁹.

Burdur nahiyesinde 1501 tarihinde 17 civarında vakıf bulunmaktadır. Bunların mühim bir kısmı Burdur şehrinde olup zaviye vakfıdır. Burdur şehrinde, Ahi Muhammedi Zaviyesi, Şeyh İsa Zaviyesi, Hacı Gaybî Zaviyesi, Şeyh Hamza Zaviyesi, Pir Dede Zaviyesi, yine şehir merkezinde Tabağlar Kapusu'nun Taş yanında Halid oğlu Arif bir zaviye bina etmiştir. Çendik köyünde Ali Bey Zaviyesi, Akyaka köyünde Ahi Ömer Zaviyesi bulunmaktadır. Bu zaviyeler burada gelip geçene hizmet vermektedirler. Bunlardan bir kısmı daha sonraki dönemlerde de varlıklarını muhafaza etmişler ve uzun yıllar görev yapmışlardır. Şeyh Hamza Zaviyesi Burdur'a bağlı Suludere Köyü'nde yer almaktadır. Bu zaviyeden günümüze Şeyh Hamza'nın türbesi intikal etmiştir⁴⁰. 1530 tarihinde bu zaviyelerden farklı olarak Ahi Eyüb zaviyesi bulunmakta olup deftere iki defa yazılmıştır. Toplamda 22 vakıf vardır. Zaviyelerin sayısı ise 10'dur⁴¹.

1501'de Gönen nahiyesinde 10 vakıf bulunmakta olup bunların çoğu zaviye (7 adet) vakfıdır. Bu zaviye vakıfları ayende ve revendeye hizmet etmektedirler. Karye-i Göğüs'de Şeyh İlmin Zaviyesi, karye-i İtoğlu'nda Şeyh Minnet Zaviyesi, Kızılağaç köyünde Şeyh Ersel oğlu Şeyh İsmail Zaviyesi, Manastır köyünde Sa'adeddin ve Selman Zaviyesi, Gönen şehrinin Bazar Mahallesinde Hacı Murad Zaviyesi, yine şehirde Tutluca Mahallesinde Ahi Turbey Zaviyesi bulunmaktadır. Nerede olduğu belirtilmeyen Fazilet Hatun Zaviyesi de bu nahiye

³⁶ MAD 3331, s.57-73; Karaca, 1501'de Hamid Sancağı Vakıfları, s.73-75.

³⁷ TT 438, s.258-260; 438 Numaralı Muhasebe-i Vilayet-i Anadolu Defteri (937/1530), c.1, Kütahya, Karahisar-ı Sahib, Sultan-önü, Hamid ve Ankara Livaları, s.258-260.

³⁸ MAD 3331, s.74-82; Karaca, 1501'de Hamid Sancağı Vakıfları, s.75-76.

³⁹ TT 438, s.250-251; 438 Numaralı Muhasebe-i Vilayet-i Anadolu Defteri (937/1530), c.1, Kütahya, Karahisar-ı Sahib, Sultan-önü, Hamid ve Ankara Livaları, s.250-251.

⁴⁰ MAD 3331, s.86-100; Karaca, 1501'de Hamid Sancağı Vakıfları, s.76-79.

⁴¹ TT 438, s.268-269; 438 Numaralı Muhasebe-i Vilayet-i Anadolu Defteri (937/1530), c.1, Kütahya, Karahisar-ı Sahib, Sultan-önü, Hamid ve Ankara Livaları, s.268-269.

yer almaktadır. Toplamda 7 zaviye Gönen nahiyesinde⁴². 1530 tarihinde toplamda 14 vakıf olup 6 zaviye vakfı vardır. 1501'deki Kızılağaç köyünde bulunan Şeyh Ersel oğlu Şeyh İsmail Zaviyesi 1530'da yoktur⁴³.

Ağlasun'da 1501'de 5 adet vakıf bulunmaktadır. Bu vakıfların 4'ü zaviye vakfı, biri ise cami vakfıdır. Büğdüz köyünde Derviş Âşık Paşa Zaviyesi, Ervalu'da Abdal Hacı Zaviyesi, Anba'da Şeyh Yahşi Zaviyesi ve Kayalu Pınar köyünde Bâlî oğulları Lütfullah ve Mezid'in evlatlarından Nurullah ile Yusuf ayende ve revendeye hizmet etmek için görev yapmaktadırlar⁴⁴. 1530 tarihinde ise 2 zaviye yer almaktadır. Yukardaki zaviyelerden Şeyh Yahşi zaviyesi ve Kayalu Pınardaki zaviye bulunmamaktadır⁴⁵.

Eğirdir nahiyesi, vakıflar yönünden en zengin ve en mühim yerleşim yerlerinden birisidir. 1501'de Eğirdir'de 30 civarında vakıf bulunmaktadır. Bu vakıflar burada bulunan 20 esere vakıf edilmiştir. Bu dönemde Eğirdir'in Yazla Mahallesi'nde bulunan ve kitabesine göre H.759/ M.1357-1358 tarihinde Hüsameddin İlyas Bey tarafından Musa oğlu İsa adlı bir kişi adına yaptırılan Baba/Dede Sultan Türbesi önemli bir örnektir. Bu tek kubbelidir. Türbede sandukalı bir kabir vardır. Türbenin vakfiyesi bulunmaktadır. Türbede metfun olan zata halk arasında Zorti Baba ismi verilmektedir. 1501 tarihli vakıf defterinde Sureti Baba olarak geçen zaviye ve zaviye şeyhi bu olmalıdır. Nahiye zaviyeler yönünden zengindir. Sureti Baba, Sakaloğlu, Burcu (Bozacı) Bey, Evlad-ı Şeyh Piri Halife, İmam Mahmud ve Paşa (Seyyidim) denilen zaviyeler Eğirdir şehrinde yer almaktadırlar. Şehirdeki bu zaviyeler dışında Kovada köyünde Şeyh Mahmud Zaviyesi de vardır. Yine şehir merkezinde Hankâh-ı Şeyh Murad vardır. Bütün bunlar Eğirdir'in önemini ortaya koymaktadır⁴⁶. 1530 tarihinde ise 9 zaviye yer almaktadır. Toplamda ise 32 vakıf vardır. 1530'da 1501'den farklı olarak Ağros'da Üveys Çelebi zaviyesi görülmektedir⁴⁷.

Ahi Kasab Zaviyesi veya Ahi Mevlevihanesi, son Mevlevi şeyhi olan Ali Dede, Isparta Mevlevihanesi'nin ilk kuruluşunun M.1230 yıllarına tekabül ettiğini ve bânîsinin de Ahi Kasab Cömerd Mehmed isminde bir zat olduğunu ifade etmektedir. Bu tarihe dayanarak Mevlevihane'nin Hamidoğulları zamanında kurulduğunu söylemek mümkündür. Böcüzade ve Akdemir'e göre burasının ilk önce bir ahi tekkesi olduğu ve sonradan Mevlevihane'ye dönüştüğü belirtilmektedir⁴⁸. Bizim incelediğimiz defterdeki ifadelerle göre de bu tespitler doğrudur. Şeyh Receb veya Ahi Receb Zaviyesi, Isparta şehrinde bulunan bu zaviye, 1501 tarihli vakıf defterinde Ahi Receb şeklinde geçmektedir. Diğer tarihlerde ise Şeyh Receb diye belirtilmiştir. Günümüzde bu zat ve onun türbesi Gökveli Sultan diye ün salmıştır. İslamiyet'in Isparta'ya yayılması sırasında Horasandan geldiği ve büyük hizmetler yaptığı rivayet edilmektedir. Mezarı Abdi Paşa veya Kavaklı Camii olarak isimlendirilen caminin bahçesindedir. Yine günümüze kadar gelen eserlerden veya kalıntılardan birisi Hızır Abdal türbesidir. 1501'de bu kişiden zaviye sahibi olarak bahsedilmektedir. Mezkûr tarihte zaviyeyi Bostan veled-i Hızır Abdal tasarruf etmektedir. Hızır Abdal'ın kendi ırk-ı cibiniyle on beş

⁴² MAD 3331, s.101-104; Karaca, 1501'de Hamid Sancağı Vakıfları, s.79.

⁴³ TT 438, s.283-284; 438 Numaralı Muhasebe-i Vilayet-i Anadolu Defteri (937/1530), c.1, Kütahya, Karahisar-ı Sahib, Sultan-önü, Hamid ve Ankara Livaları, s.283-284.

⁴⁴ MAD 3331, s.105-107; Karaca, 1501'de Hamid Sancağı Vakıfları, s.79-80.

⁴⁵ TT 438, s.293-294; 438 Numaralı Muhasebe-i Vilayet-i Anadolu Defteri (937/1530), c.1, Kütahya, Karahisar-ı Sahib, Sultan-önü, Hamid ve Ankara Livaları, s.293-294.

⁴⁶ MAD 3331, s.109-143; Karaca, 1501'de Hamid Sancağı Vakıfları, s.80-85.

⁴⁷ TT 438, s.304-308; 438 Numaralı Muhasebe-i Vilayet-i Anadolu Defteri (937/1530), c.1, Kütahya, Karahisar-ı Sahib, Sultan-önü, Hamid ve Ankara Livaları, s.304-308.

⁴⁸ Böcüzade Süleyman Sami, *Isparta Tarihi*, Haz. Hasan Babacan, T.C. Isparta Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, Isparta, 2012, s.145-147, 280-282; 250-260; Bu zaviye veya Mevlevihane'nin tarihi ve daha sonraki durumu ile ilgili olarak bkz. Sadık Akdemir, *Osmanlı Dönemi Isparta Vakıfları*, Hondu, Isparta, 2011, s.250-260.

dönüm miktarı bağ ve bahçe ihya edip bu zaviyeye vakf ettiği belirtilmiştir. Hızır Baba, 1476 tarihinde Nakşibendî halifesi olarak Isparta'ya yerleşmiş ve bugünkü türbesinin yanına bir tekke kurmuştur. Bu tekkenin olduğu bölge o dönemler Tekke Mahallesi olarak geçmektedir. Günümüzde ise Hızırbey Mahallesi'dir. Bu zat aslında Nakşibendî iken, buraya sığınan Bektaşilerin etkisiyle tekke zamanla Bektaşî tekkesi halini almıştır. Bektaşiler ve Bektaşî olmayanlar bu türbeyi ziyaret etmek için uzaklardan gelmektedirler. Hızır Abdal 1531 tarihinde vefat etmiştir. Buradaki vakıf eserlere baktığımızda zaviyelerin ağırlıkta olduğunu görmekteyiz. Bunlar: Isparta şehrinde Şeyh Receb b. Başî Açık, Hızır Abdal, Ahi Receb, Şeyh Şüca zaviyeleridir. Bu zaviyeler haricinde Savcı köyünde Hüsameddin Zaviyesi bulunmaktadır. Yine Isparta şehrinde Ahi Kasab Tekkesi vardır⁴⁹. 1530 tarihinde toplam 18 vakıf olup bunun 4 tanesi zaviyedir. Bu zaviyeler; Hüsameddin, Şeyh Receb, Hızır Abdal ve Selman Bey'dir. 1501'de olan diğer vakıflar bu tarihte bulunmamaktadır⁵⁰.

3. Tekke ve Zaviyelerin Gelir Kalemleri ve Giderleri

Zemin, çiftlik, bağ ve bahçe gelirleri, bazı ağaç gelirleri, kervansaray mukataası geliri, dükkân kirası geliri, ahur geliri, değirmen hâsılı, nakit para, resm-i çift, nim çift ve bennak geliri, öşr-i hinta, öşr-i şair, resm-i ağnam, öşr-i bostan, öşr-i afyon, bazı hamam gelirleri, bad-ı heva, bazı mezra geliri, bazı köy gelirleri (Suludere, Ayazmana, Yassiviran, Kovada, Selef, Bisse, Paşaköy, İleyler...), dükkân icarı gibi kalemlerden meydana gelmektedir. Bu gelirler özellikle 1501 tarihinde tek tek yazılmıştır. Hatta bazen gelirler belirtilirken bazı yer tarifleri de verilmiştir. Bunlar bize tarihi coğrafya açısından önemli ipuçları vermektedir.

Bazı zaviyelerin etrafındaki arazilerde dervişler tarafından tahıl, sebze ve meyve yetiştirilmekte, meralarda davar ve sığır beslenmekte, değirmeni olan zaviyeler bile bulunmaktadır. Hızır Abdal, Onacık, Şeyh Şikem, Koyungözü vb. Özellikle zaviyelerin gelirleri ayende ve revendeye harcanmaktadır. Bu durum birçok zaviye ve tekkede belirtilmiştir. Çerağ yağı için harcamalar da yapılmaktadır.

Tablo 1: 1530 Tarihinde Kaza-i Karaağaç Göhlisarı ma'a Nahiye-i Yavice Vakıfları

No	Vakfın İsmi	Gelir nevi	Hâsılı	Sayfası
1	Zaviye-i Osman an nesli Hamid	Mezra-i Şeyh Yatağan Baba ebnâ-i Şeyh el-mezbûr nefer 3, hizmetkarân-ı zaviye nefer 7, reayâ-yı zaviye el-mezbûr hane 19, mücerred 4, imam 1	2960	250
2	Tekye-i Ahi Hamza der karye-i Karaeyük	Zemin der tasarruf-ı mezkûr evlâd-ı sahib-i Tekye nefer 5	-	250
3	Zaviye-i Şeyh Ali	Zemin 2 çiftlik der karye-i Kaysar	-	250
4	Zaviye-i Şeyh Karakoç der karye-i Avşar	Zemin 1 çiftlik bağ 1	-	250
5	Zaviye-i Şeyh Güvenç der karye-i Yazır	Zemin 1 çiftlik	-	250
6	Zaviye-i der karye-i Yarıs (?)	Bağ ve bağçe 2 dönüm	-	251
7	Zaviye-i Şeyh İbrahim der karye-i Uçarı	Zemin 1 çiftlik	-	251
8	Zaviye-i Hacı Hızır	Bağhâ der karye-i Depe Veli ve Karaağaç	-	251
9	Zaviye-i Şeyh Ali	Zemin 1 çiftlik	-	251

⁴⁹ MAD 3331, s.144-153; Karaca, 1501'de Hamid Sancağı Vakıfları, s.85-88.

⁵⁰ TT 438, s.289-290; 438 Numaralı Muhasebe-i Vilayet-i Anadolu Defteri (937/1530), c.1, Kütahya, Karahisar-ı Sahib, Sultan-önü, Hamid ve Ankara Livaları, s. 289-290.

Not: Toplamda 34 vakıf olup 9 adedi zaviye ve tekye vakfıdır. Kaza-i Karaağaç Gölhisarı ma'a Nahiye-i Yavice vakıfları toplamda defterin 250-252 sayfaları arasındadır.⁵¹

Tablo 2: Kaza-i Gölhisarı'daki Tekke ve Zaviyeler

No	Vakfın İsmi	Gelir nevi	Hâsılı	Sayfa
1	Zaviye-i Şeyh Cüneyd der karye-i Şam	Zemin 30 dönüm	-	258
2	Tekye-i der karye-i İshak	Zemin 1 çiftlik	-	258
3	Zaviye-i Ahi Hasan	Zemin 1 çiftlik	-	258
4	Zaviye-i der karye-i Umman	Zemin 1 çiftlik	200	258
5	Zaviye-i Miskin Ata	Zemin 1 çiftlik, bağ 2 kıta, âsiyâb 1	-	258
6	Zaviye-i Ak Baba der karye-i Beğ	Zemin 1 çiftlik, bağ 1 pare, hizmet-i zaviye nefer 5	-	258
7	Zaviye-i Şeyh Mustafa der karye-i Yuva	Zemin 10 mudluk	-	258
8	Zaviye-i Şeyh Baba der karye-i Bığuş	Zemin 1 çiftlik, bağ 3 dönüm	-	258
9	Zaviye-i Veli Fakih	Mezkûrun elinde berât-ı şahı var	-	258
10	Zaviye-i Ahi İlyas	Nısf âsiyâb, çiftlik-i Arab Hasan	-	259
11	Zaviye-i Doğanlar der zemin-i Mahmud	Zeminhâ-i vakf	-	259
12	Zaviye-i Etre der karye-i Değirmen	Çiftlik-i Kemal nefer 4	-	259
13	Zaviye-i der karye-i Gırme	Âsiyâb 1, nefer 1	150	259
14	Zaviye-i Ahi Mahmud	Zemin 58 dönüm, nefer 2	-	259
15	Zaviye-i Derviş Süleyman	Zemin 2 çiftlik	70	259
16	Zaviye-i Şeyh Hızır	Çiftlik-i İğdecik, nefer 6	-	259
17	Zaviye-i Şeyh İsmail der karye-i Gırme	Çiftlik-i Dirikmiş	-	259
18	Zaviye-i Şeyh Selman	Zemin 1 çiftlik	-	259
19	Zaviye-i der karye-i Bademlû	Zemin	-	259
20	Zaviye-i Halil Hacı	Çiftlik-i Uçarı	-	259
21	Zaviye-i Şeyh Satılmış	Zemin 25 dönüm	-	259
22	Zaviye-i Şeyh Selman	Zemin 1 çiftlik	-	259
23	Zaviye-i Şey Davud	Zemin 20 dönüm	-	259
24	Tekke-i der karye-i Elmacuk	Zaviyedâr olan elindeki yer ile muafdır	-	259
25	Zaviye-i Sarı Danişmend	Çiftlik-i mezbûr	-	259
26	Zaviye-i Hacı İbrahim	Bağ 3 kıta bağçe 4 kıta	-	259
27	Zaviye-i Şeyh Sinan	Bağ 2 dönüm	-	259
28	Tekye der karye-i Yazır	Bağ 1 kıta	-	259
29	Zaviye-i Seydi der karye-i Evberi (?)	Bağ 2 kıta, bağçe 1 kıta, âsiyâb 1	-	259
30	Zaviye-i Derviş Kaşkar Hamza	Nakdiye 1000, bağçe	-	259
31	Zaviye-i Hasan Fakih der karye-i Yüreğir	Âsiyâb 1, bağçe 1	-	259

Not: Toplamda kazada 74 vakıf olup 31 adedi zaviye ve tekye vakfıdır. Kazada vakıflar toplamda 258-260 sayfaları arasındadır.⁵²

⁵¹ TT 438, s.250-252; 438 Numaralı Muhasebe-i Vilayet-i Anadolu Defteri (937/1530), c.1, Kütahya, Karahisar-ı Sahib, Sultan-önü, Hamid ve Ankara Livaları, s.250-252.

⁵² TT 438, s.258-260; 438 Numaralı Muhasebe-i Vilayet-i Anadolu Defteri (937/1530), c.1, Kütahya, Karahisar-ı Sahib, Sultan-önü, Hamid ve Ankara Livaları, s.258-260.

Tablo 3: Kaza-i İrle’de Bulunan Zaviyeler

No	Vakfın İsmi	Gelir nevi	Hâsıl	Sayfa
1	Zaviye-i Şeyh İlyas	Nefer 5, zemin 1 çiftlik	-	263
2	Zaviye-i Şeyh İshak	Zemin 1 çiftlik	-	263
3	Zaviye-i Şeyh İbrahim	Hane 1, zemin 40 dönüm	-	263
4	Zaviye-i Şeyh İsmail	Nefer 6, zemin 1 çiftlik	-	263

Not: Toplamda kazada 12 vakıf olup 4 adedi zaviye vakfıdır. Kazada vakıflar toplamda 263-264 sayfalar arasındadır.⁵³

Tablo 4: Kaza-i Burdur’da Bulunan Zaviyeler

No	Vakfın İsmi	Gelir nevi	Hâsıl	Sayfa
1	Zaviye-i Şeyh İsa	Zemin 40 dönüm	-	268
2	Zaviye-i Ahi Muhammedi	Zemin 2 kıta 150, bağ 10 kıta, bağ-ı diğer 2 dönüm 100, yekûn 260	260	268
3	Zaviye-i Hacı Gaybi	Zemin bağ ve bağçe	-	268
4	Zaviye-i Ali Bey	Çiftlik-i Ahi	-	268
5	Zaviye-i Ahi Ömer	Zemin 1 çiftlik	-	268
6	Zaviye-i Halid oğlu	Zemin 4 kıta	-	268
7	Zaviye-i Pir Dede der Burdur	Zemin Pir Deresi ve Taşluca	-	268
8	Zaviye-i Ahi Eyüb	Zemin 40 dönüm	-	268
9	Zaviye-i Şeyh Hamza	Karye-i Suludere hane 13, nefer 29, mücerred 16 hâsıl 967	967	269
10	Zaviye-i Ahi Eyüb	Zemin 40 dönüm	-	269

Not: Toplamda kazada 22 vakıf olup 10 adedi zaviye vakfıdır. Kazada vakıflar toplamda 268-269 sayfalar arasındadır.⁵⁴

Tablo 5: TT 438’e Göre 1530 Tarihinde Uluborlu Kazası Vakıfları

No	Vakfın nevi	Vakfın Gelir nevi	Hâsıl	Sayfası
1	Zaviye-i Yakan Zekerya Karye-i Ayazmana	Karye-i Ayazmana: Nefer 16, hane 7, mücerred 9	946	275
2	Zaviye-i Bula der nefs-i Uluborlu	K. Bisse: Nefer 42, hane 31, mücerred 11	2776	274
3	Zaviye-i Mahmud v. Ahi Ali	Çiftlik 1	-	274
4	Zaviye-i Şeyh Memadi	Zemin 5 dönüm, bağ 1 dönüm	100	274
5	Zaviye-i Alemdar der-Uluborlu	Zemin 3 çiftlik hâsıl 230, karbansaray 1 hâsıl 300, asiyab ve zemin hâsıl 170	710	274
6	Zaviye-i Ahi Ömer der-Borlu	Zemin ve bağ der-nefs-i şehîr fi sene 150, dekâkîn ve harım fi sene 85	235	274
7	Zaviye-i Ahi Hüseyin	Zemin kadimden tasarruf olu gelen	260	274
8	Zaviye-i Ahi Şemseddin	İcâre-i dekâkîn fi sene 75, zemin fi sene 375	450	275
9	Zaviye-i Kargın Dede	Nefer 2, zemin 60 dönüm	250	275
10	Zaviye-i İshak Paşa der-nefs-i Uluborlu	Âsiyâbhâ 3 hâsıl 1704, icâre-i hamam fi sene 400, zeminhâ ma’a bağ ve harımhâ fi sene 512, zemin-i Hacı İsmail fi sene 50, bağ ve bağçe fi sene 220,	6862	275

⁵³ TT 438, s.263-264; 438 Numaralı Muhasebe-i Vilayet-i Anadolu Defteri (937/1530), c.1, Kütahya, Karahisar-ı Sahib, Sultan-önü, Hamid ve Ankara Livaları, s.263-264.

⁵⁴ TT 438, s.268-269; 438 Numaralı Muhasebe-i Vilayet-i Anadolu Defteri (937/1530), c.1, Kütahya, Karahisar-ı Sahib, Sultan-önü, Hamid ve Ankara Livaları, s.268-269.

		Karye-i İleyler: Nefer 55, hane 45, mücerred 10, hâsıl 3976, El-masraf fî yevm 24.		
11	Zaviye-i Şeyh Köpek	Zemin 30 dönüm, bağ 2 dönüm	-	275
12	Zaviye-i Evliya Paşa	Zemin 32 dönüm, zemin-i Tufan Deresi: Nefer 2	-	275
13	Zaviye-i Sinle Şeyhi	Zemin 30 dönüm		275
14	Zaviye-i Şeyh Ahmed	Mezra-i Engelburnu 200 dönüm		275

Not: Toplamda kazada 30 vakıf olup 14 adedi zaviye vakfıdır. Kazada vakıflar 274-276 sayfalar arasındadır.⁵⁵

Tablo 6: Kaza-i Keçiborlu'daki Zaviyeler

No	Vakfın Nevi	Yeri	Gelir Nevi	Hâsıl	Sayfa
1	Zaviye-i Abdurrahman Seydi	Keçiborlu	Zemin 5 müdlük (sahib-i zaviye nefer 2), bağ 4 dönüm	-	279
2	Zaviye-i der-karye-i Yaka	K. Yaka	Zemin 50 dönüm	-	279
3	Zaviye-i Hacı Lala	-	Zemin ve bağ	-	279
4	Zaviye-i Süleyman Seydi	-	Zemin 40 dönüm	-	279

Not: Toplamda kazada 13 vakıf olup 4'ü zaviye vakfıdır. Kazada toplam vakıflar 279-280 sayfalar arasındadır.⁵⁶

Tablo 7: Kaza-i Gönen'de Bulunan Zaviyeler

No	Vakfın İsmi	Gelir nevi	Hâsıl	Sayfa
1	Zaviye-i Şeyh İlmin	Nefer 3, zemin 60 dönüm, bağ 3 kıta	-	283
2	Vakf-ı Buk'a Şeyh İsmail der karye-i Kızılağaç	Evlad-ı Şeyh-i mezbur nefer 5, zemin 1 çiftlik, bağ 5 dönüm		283
3	Zaviye-i Şeyh Minnet	Nefer 5, zemin 60 dönüm, bağ 4 dönüm	-	283
4	Zaviye-i Fazilet Hatun	Zemin 2 çiftlik	-	283
5	Zaviye-i Saadettin ve Selman	Nesl-i zaviyadâr nefer 5, zemin 1 çiftlik	-	283
6	Zaviye-i Hacı Murad	Zemin 4 kıta	-	283
7	Zaviye-i Ahi Tur Bey	Zemin 1 çiftlik, bağ 1 dönüm	-	283

Not: Kazada toplam 14 vakıf olup 7 adedi zaviye ve buk'a vakfıdır. Kazada vakıflar 283-284 sayfalarındadır.⁵⁷

Tablo 8: Kaza-i Isparta'da Bulunan Zaviyeler

No	Vakfın İsmi	Gelir nevi	Hâsıl	Sayfa
1	Zaviye-i Hüsameddin	Bağ 5 dönüm hâsıl 50, zemin 1 çiftlik hâsıl 300	350	289
2	Zaviye-i Şeyh Receb der nefsi-i Isparta	Isparta pazarı yerinden Eğirdür yoluna ulaşan mezârı', bağ ve bağçe fî sene 200, zemin der karye-i Çünür hâsıl 620, âsiyâb der karye-i Lavus bab 1 hâsıl	1615	289

⁵⁵ TT 438, s.274-276; 438 Numaralı Muhasebe-i Vilayet-i Anadolu Defteri (937/1530), c.1, Kütahya, Karahisar-ı Sahib, Sultan-önü, Hamid ve Ankara Livaları, s.274-276.

⁵⁶ TT 438, s.279-280; 438 Numaralı Muhasebe-i Vilayet-i Anadolu Defteri (937/1530), c.1, Kütahya, Karahisar-ı Sahib, Sultan-önü, Hamid ve Ankara Livaları, s.279-280.

⁵⁷ TT 438, s.283-284; 438 Numaralı Muhasebe-i Vilayet-i Anadolu Defteri (937/1530), c.1, Kütahya, Karahisar-ı Sahib, Sultan-önü, Hamid ve Ankara Livaları, s.283-284.

Osmanlı Medeniyeti, Yerleşmesi ve İskânına Etki Eden En Önemli Kurumlardan Biri Olan Tekke ve Zaviyeler

		700, icare-i zemin ve zemin-i dekâkîn ve harım fî sene 95 yekûn 1615		
3	Zaviye-i Hızır Abdal	Nefer 15, zemin bağ ve bağçe	-	289
4	Vakf-ı Selman Bey Mezkûrlar dahi zaviyenin mukarrer vakfı olub başına Seydi Hızır...	Karye-i Minasun nefer 6, hane 4, mücerred 2, hâsıl 994; icare-i dekakin hâsıl 60, bağ 1 kıta hâsıl 20 icare-i masara yevm 2 fî sene 720 yekûn 800	800	289

Not: Kazada toplam 18 vakıf olup 4 adet zaviye vakfı vardır. Kazadaki vakıflar 289-290 sayfalar arasındadır.⁵⁸

Tablo 9: 1530 Tarihinde Ağlasun Vakıfları

No	Vakfın İsmi	Gelir nevi	Hâsıl	Sayfa
1	Zaviye-i Derviş Aşık Paşa	Çiftlik-i Şeyh İbrahim	-	293
2	Zaviye-i Abdal Hacı	Karye-i Paşaköy nefer 27, hane 18, mücerred 9, Çiftlik-i Ayırmason (?) ve Çavuş yeri hâsıl 1079	1079	293

Not: Kazada toplam 4 adet vakıf olup 2 adedi zaviye vakfidir. Vakıflar 293-294 sayfalar arasındadır.⁵⁹

Tablo 10: 1530 Tarihinde Eğirdir Şehri ve Çevresindeki Vakıflar

No	Vakıf Adı	Gelir Nevi	Hâsıl	Sayfa
1	Hankah-ı Şeyh Murad der nefsi-i Eğirdir	Karye-i Ali nefer 148 hane 111 mücerred 37 hâsıl 8153, nısf-ı karye-i Akçamescid 4 nefer hane 4 hâsıl 1032, karye-i Bayad nefer 48 hane 41 mücerred 7 hâsıl 4149, karye-i Mahmadlar nefer 36 hane 27 mücerred 9 hâsıl 2909, mezra-i der mevazi'-i müteferrika-i mezkûr hâsıl 620, hane-i gebran vakf-ı mezkûr nefer 8 hane 6 mücerred 2 hâsıl an ispenç 425, icare-i dekakin ve zeminha ve debbağhane hâsıl 216, çayırha der civar-ı hankah nefer 11 hane 9 mücerred mezkûr haneler yılda hankaha 3 gün hidmet edüb muaf ve müsellemler olalar deyu, hâsıl 17504 akçe olup el-masraf şeyh, müteveli, imam, müezzin, hızır ve revgan, nân gibi şeylere 5544 akçe sarf edilmektedir.	17504	305
2	Zaviye-i Süreti Baba	Karye-i Derengözü, Mezra-i	7778	306

⁵⁸ TT 438, s.289-290; 438 Numaralı Muhasebe-i Vilayet-i Anadolu Defteri (937/1530), c.1, Kütahya, Karahisar-ı Sahib, Sultan-önü, Hamid ve Ankara Livaları, s.289-290.

⁵⁹ TT 438, s.293-294; 438 Numaralı Muhasebe-i Vilayet-i Anadolu Defteri (937/1530), c.1, Kütahya, Karahisar-ı Sahib, Sultan-önü, Hamid ve Ankara Livaları, s.293-294.

		Şeyh İlyas, icâre-i bağ ve âsiyâb ve harım ve zemin ve balıklagu ve Karye-i Çayır ve icâre-i zemin ve bağ ve harım		
3	Zaviye-i Bozacı Bey	Karye-i Kökes Kavası dimekle ma'rufdur tabi-i Gönen, Karye-i Savad, icâre-i zemin ve harım ve bağ ve icâre-i hamam-ı Bozacı Bey	2111	306
4	Vakf-ı evlad-ı Şey Piri Halife	İcare-i hamam der Burdur fi sene 300, zemin der karye-i Sevinç nim fi sene 120, zemin-i Kara Çayır fi sene 120, an bağ ve hane ve zemin 680, zemin 6 kıt'a, harım 3 dönüm, yekun hasıl 1220	1220	306
5	Zaviye-i Üveys Çelebi b. Pir Ahmed	Âsiyâb 1, bağçe kıt'a 1	Hizmetkâr-ı zaviye 3 kişi	306
6	Zaviye-i Ahi Paşa ki Seyyidim Zaviyesi dahi derler	Karye-i Yassıvıran (nisf), icâre-i hamam-ı Buzcu Bey (hisse-i rub') bağ 2 dönüm	10174	307
7	Zaviye-i Sakaloğlu	Dükkân bâb 8, kerbansaray harap, icâre-i zemin-i dekkân, icâre-i âsiyâb, çiftlik, zemin 50 dönüm âsiyâb 1	836	307
8	Zaviye-i Şeyh Mahmud	Nısf âsiyâb, bostan 12 dönüm, zemin der Karye-i Kula ve gayri	680	307
9	Zaviye-i İmam Mahmud	Karye-i Selef, zemin der müstakil zaviye 4 dönüm, zemin der Karye-i Bedre, icâre-i dükkân	3750	307
10	Zaviye-i Derviş Mustafa	Bağ 1 dönüm	-	307

Not: Kazada toplam 32 vakıf olup 8 adet zaviye vakfı vardır. Toplam vakıflar 304-308 sayfalarındadır.⁶⁰

Tablo 11: Kaza-i Afşar ma'a nahiye-i Barla

No	Vakfın İsmi	Gelir nevi	Hâsılı	Sayfa
1	Zaviye-i Ahi Mustafa	Zemin ma'a hisse-i hamam-ı Ahi Ali		313
2	Zaviye-i Şeyh Makbül der nefsi Afşar	Zemin 60 dönüm, bağ 1 kıt'a, bağçe 1 kıta		313
3	Zaviye-i Şeyh İvaz der karye-i Ilgun	Zemin 40 dönüm, bağ 2 dönüm		313
4	Zaviye-i Oğul Beyi	Âsiyâb der Barla 1 harap, an zemin hâsılı 150, icare-i Şeyh-i mezbûr ki mezbûr zaviyesinde meskûnlardır nefer 16		314
5	Zaviye-i Şeyh Hayreddin der Barla	Bağ 2 dönüm, fi sene 20, zemin 50 dönüm fi sene 100, evlâd-ı vakf nefer 2, hizmet-i zaviye nefer 6 yekûn 120	120	314

⁶⁰ TT 438, s.304-308; 438 Numaralı Muhasebe-i Vilayet-i Anadolu Defteri (937/1530), c.1, Kütahya, Karahisar-ı Sahib, Sultan-önü, Hamid ve Ankara Livaları, s.304-308.

Osmanlı Medeniyeti, Yerleşmesi ve İskânına Etki Eden En Önemli Kurumlardan Biri Olan Tekke ve Zaviyeler

6	Zaviye-i Şeyh Ahmed der karye-i Yenice	Bâgât, zemin, çiftlik, evlâd-ı Şeyh Ahmed elindedir nefer 10		314
7	Zaviye-i Hacı Pınarhan der nefsi Barla	Âsiyâb 1, hizmet-i zaviye nefer 2, zemin, bağ 3 dönüm		314
8	Zaviye-i Ahi Mehmed ve Şükran (?) ve gayre	Zemin-i mezkûrîn zaviyedâr 3		314
9	Zaviye-i Burçaklı Şeyh der karye-i Derziler	Zemin 4 kıt'a		315
10	Zaviye-i Ahmed Fakih	Zemin bağ 14 dönüm		315
11	Zaviye-i Ahi Hamza	Nakdiye 4000, bağ ve bağçe 3 dönüm		315

Not: Kaza-i Afşar ma'a nahiye-i Barla'da toplam 22 vakıf olup 11 adedi zaviye vakfidir. Toplam vakıflar 313-315 sayfalar arasındadır.⁶¹

Tablo 12: Kaza-i Yalvaç ma' nahiye-i Karaağaç

No	Vakfın İsmi	Gelir nevi	Hâsılı	Sayfa
1	Zaviye ve Mescid-i evlâd-ı Saru Danişmend meşihîn der tasarruf-ı Lütfullah Ağa	Bağhâ ve zeminhâ hâsıl 225, hamam der karye-i Kuyucak, reaya-yı zaviye-i mezkûr nefer 20, hane 15, mücerred 5 hâsıl 620, bağ Seki dimekle ma'ruf bağ hududu ve sınıruyla hâsıl 200, mezra-i Ağaç hane 7 hâsıl 500, karye-i Meydan nefer 9 hane 7 mücerred 2 hâsıl 355, âsiyâb 4 bab hâsıl 120, zemin ile çiftlik der karye-i Bayır hâsıl 200, zemin-i diğer der karye-i Büğüş ve Horzum hâsıl 600, zemin-i diğer der karye-i Umman'da hâsıl 250, zemin-i diğer der karye-i Şarabhane ve Dereagzı ve hisse-i hamam-ı Yalvaç bağ ve zeminha-i diğer hâsıl 1230 yekûn hâsıl 4300	4300	324
2	Tekye-i Şeyh Emir Ahmed der nefsi-i Yalvaç	An asiyab ve zeminha-i mütearrif ve eşcar-ı ceviz ve zemin dekakin hâsıl 345	345	324
3	Vakf-ı Buk'a der karye-i Budak	Nakdiye 1000, çiftlik hâsıl 800 yekûn ma'a rıbh'900	900	324
4	Zaviye-i Şeyh Sağır	Zemin 1 çiftlik hâsıl 200	200	324
5	Zaviye-i Ahi Yakub	Karye-i Bağlutaş nefer 6, hane 6, hâsıl 220	220	324
6	Zaviye-i Hızır İlyas	Zemin 30 dönüm		324

Not: Toplam vakıf 28'dir. 6 adedi tekke, zaviye ve buk'a vakfidir. Toplam vakıflar 323-325 sayfalardadır.⁶²

Sonuç

⁶¹ TT 438, s.313-315; 438 Numaralı Muhasebe-i Vilayet-i Anadolu Defteri (937/1530), c.1, Kütahya, Karahisar-ı Sahib, Sultan-önü, Hamid ve Ankara Livaları, s.313-315.

⁶² TT 438, s.323-325; 438 Numaralı Muhasebe-i Vilayet-i Anadolu Defteri (937/1530), c.1, Kütahya, Karahisar-ı Sahib, Sultan-önü, Hamid ve Ankara Livaları, s.323-325.

Anadolu topraklarının Türkleşmesinde ciddi anlamda pay sahibi olanlar arasında Maverâünnehir, Horasan ve Azerbaycan topraklarından Anadolu'ya gelen dervişlerin çok özel bir konumu bulunmaktadır. Türkmen göçleri neticesinde, Anadolu'ya çok sayıda derviş gelerek, her biri kendi ekolünde ve kabul ettiği mistik düşünce ekseninde tekke ve zaviyeler inşa etmişlerdir. Tekke ve zaviyeler, Osmanlı Devleti'nin klasik döneminde adeta manevi açıdan dayanak rol üstlenmişlerdir. Tekke ve zaviyeler, Osmanlı coğrafyasında sadece İslam kültür tarihi bakımından değil, aynı zamanda güvenlik ve asayişin temininde, yolda kalmışlara barınma imkânı sağlama noktasında geniş yelpazede roller üstlenerek, devrin mektebi, hastanesi, dinlenme kampı, edebiyat okulu olma gibi faaliyetlerde bulunmuşlardır. Nitekim Hamid Sancağı'nda bu tür misyonlar üstlenen zaviyelerin dağılımları incelendiğinde, Karaağaç Kazası'nda 9, Gölhisar Kazası'nda 31, İrle Kazası'nda 4, Burdur Kazası'nda 10, Uluborlu Kazası'nda 14, Keçiborlu Kazası'nda 4, Gönen'de 7, Isparta Kazası'nda 4, Ağlasun'da 2, Eğirdir'de 10, Afşar Kazası'nda 11, Yalvaç Kazası'nda 6 tekke ve zaviye tespit edilmiştir. Her tekke ve zaviyeye, üstlendikleri rolleri devam ettirebilmeleri adına ve bu yapılarda bulunan kişilerin yaşam ihtiyaçlarını karşılayabilmelerine yönelik olarak da mutlaka gelir kalemleri tahsis edilmiştir. Genel olarak tekke ve zaviyenin hemen yakınında olan, ölçüsü dönüm ve kıt'a olarak değişen arazilerin yanında dükkân, asiyâb, bağ, bahçe gelirleri de mezkûr tekke ve zaviyelere akar olarak bağlanmıştır.

Nitekim XVI. yüzyılda Hamid Sancağı'nda tespit edilen tekke ve zaviye sayısının en fazla olduğu bölgenin, Gölhisar Kazası, Uluborlu Kazası ve Burdur Kazası üçgeninde yer aldığı ifade edilebilir. Batı Anadolu'da zaviye ve tekkelerin bu denli sayıca fazla olması, bu kurumların yörenin Türkleşmesinde üstlendiği rolleri açıkça gözler önüne sermektedir.

Kaynakça

Arşiv Belgeleri

Başbakanlık Osmanlı Arşivi

BOA. Tapu Tahrir Defteri 994.

BOA. Tapu Tahrir Defteri 438.

BOA. Maliyeden Müdevver 3331.

Yayınlanmış Vesikalar

438 Numaralı Muhasebe-i Vilayet-i Anadolu Defteri (937/1530), c.1, Kütahya, Karahisar-ı Sahib, Sultan-önü, Hamid ve Ankara Livaları, T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, Ankara, 1993.

Kitap ve Makaleler

AKDEMİR, Sadık, *Osmanlı Dönemi Isparta Vakıfları*, Isparta 2011.

ALKAN, Mustafa, "Osmanlı Döneminde Adana Sancağında Kurulan Tekkeler/Zaviyeler ve Türbeler", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, S.39, 2006, ss.21-32.

ARIKAN, Zeki, *XV-XVI. Yüzyıllarda Hamid Sancağı*, İzmir 1988.

BARKAN, Ö.Lütfi, "Osmanlı İmparatorluğunda Bir İskân ve Kolonizasyon Metodu Olarak Vakıflar ve Temlikler I – İstilâ Devirlerinin Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zaviyeler", *Vakıflar Dergisi*, C.II, Ankara 1942, ss.279-386.

BÖCÜZADE Süleyman Sami, *Isparta Tarihi*, Haz. Hasan Babacan, T.C. Isparta Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, Isparta 2012.

- ERGİNLİ, Zafer, “Osmanlı Devleti’nin Kuruluşunda Türk Dervişlerinin İzleri”, *Türkler*, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, ss.107-115.
- KARA, Mustafa, “Tekke”, *TDVİA*, C.40, İstanbul 2011, ss.368-370.
- KARACA, Behset, *XV. ve XVI. Yüzyıllarda Teke Sancağı*, Fakülte Kitabevi, Isparta 2002.
- KARACA, Behset, *XV. ve XVI. Yüzyıllarda Uluborlu Kazası*, Fakülte Kitabevi, Isparta 2012.
- KARACA, Behset, *1501’de Hamid Sancağı Vakıfları (MAD 3331 Numaralı Vakıf Defteri’nin Transkripsiyon ve Değerlendirmesi)*, T.C. Burdur Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, Burdur 2014.
- KARACA, Behset-KARACAN, Kadir, *XV. Yüzyıldan Günümüze Keçiborlu Kazası*, Fakülte Kitabevi, Isparta 2019.
- KAZICI, Ziya, *Osmanlı Vakıf Medeniyeti*, Bilge Yayıncılık, İstanbul 2003.
- OCAK, A. Yaşar, “Zaviyeler”, *Vakıflar Dergisi*, C.XII, Ankara 1978, ss.247-270.
- ÖZDEMİR, Rıfat, “Osmanlı Devleti’nin Tarikat, Tekye ve Zaviyelere Karşı Takip Ettiği Siyaset” OTAM (Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi), S.5/1994, Ankara, ss.259-310.
- RICAUT, Paul, *Osmanlı İmparatorluğu’nun Hâlihazırının Tarihi (XVII Yüzyıl)*, Çev. Halil İnalçık-Nihan Özyıldırım, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2002.

EKLER

Resim 1: Burdur Suludere Köyü- Şeyh Hamza Türbesi

Resim 2: Isparta Merkez- Hızır Abdal Türbesi

Resim 3: Gencali-Koyungözü Türbesi

Resim 4: Isparta Kutlubey Mahallesi-Ahi Kasab Türbesi (Kasab-ı Cömert Şeyh Ahmet Efendi)

Resim 5: Yalvaç-Şeyh Emir Ahmed Türbesi

Resim 6: Baba Sultan/Sureti Baba (1357-58)

Resim 7: Berdei Sultan, Piri Mehmet Halife, Muhammet Çelebi Sultan, Burhaneddin b. Muhammed (Yazla)

Resim 8: Yatağan Baba Türbesi (Yatağan)